

Fülöp Dóra¹

Bosznia-Hercegovina politikai válsága napjainkban

Political Crisis in Bosnia and Herzegovina Nowadays

Absztrakt

Bosznia-Hercegovina egy viszonylag nyugodt időszak után napjainkban újra politikai válsággal néz szembe. Az elmúlt évek gazdasági beruházásai után mára olyan politikai aktorok is megjelentek a térségben, akiknek lehetséges térnyerése megváltoztathatja a jelenlegi társadalmi-politikai berendezkedést, veszélyeztetheti az ország békéjét. A tanulmány célja, hogy a délszláv háború tanulságain keresztül, a jelenlegi közép- és nagyhatalmi érdekek figyelembevételével bemutassa a jelenlegi politikai törekvések okait, céljait és ezek biztonsággra gyakorolt hatását.

Kulcsszavak: Nyugat-Balkán, délszláv háború, elszakadás, politikai válság

Abstract

After a relatively calm period, Bosnia and Herzegovina is facing a political crisis again. After the economic investments of the last years, political actors have appeared in the region, whose possible expansion could change the current socio-political system and endangers the peace of the country. The aim of the present study is to present the reasons, goals and impact of current political aspirations on security, taking into account the current interests of the middle and great powers, through the lessons of the Yugoslavian War.

Keywords: Western Balkans, Yugoslavian war, separatism, political crisis

¹ Mesterszakos hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Nemzetközi Biztonság- és Védelempolitika, e-mail: Fulop.Dora@uni-nke.hu

1. Bevezetés

Az írás a hadtudományi kutatások figyelmére tarthat igényt, hiszen a tudományág kiemelt feladata a biztonságpolitikai kihívások vizsgálata.²

A több évszázadon át tartó ciklikus felemelkedések, majd hanyatlások Európá-szerte szokatlan szélsőségek irányába képesek elmozdítani a térség stabilitását. Bár a világháború után Josip Broz Tito irányításával sikerült egy jól prosperáló, homogén Jugoszláviát létrehozni, a bipoláris világrend felbomlása újra konfliktusba taszította a szövetséget. Annak ellenére, hogy a délszláv háborút lezáró, 1995-ben aláírt Daytoni békemegállapodásról hamar kiderült, hogy alkalmatlan arra, hogy polgárait egy soknemzetiségű, etnikai problémáktól mentes, homogén társadalomba integrálja, Bosznia-Hercegovina – ha dőcögösen is – a 21. századra képessé vált a komolyabb atrocitásoktól mentes, önálló működésre. 2021 őszén azonban újra az ország széteséséről szóló hírek kerültek középpontba, amikor Christian Schmidt, boszniai főképviselő novemberben ismertetett jelentésében a Boszniai Szerb Köztársaság újra erősödő elszakadási törekvéseire hívta fel a nemzetközi közösség figyelmét.

2. A délszláv háború

Bosznia 1992 tavaszán döntött függetlenedéséről, a népszavazást azonban a szerbek bojkottálták. A szavazás után szinte azonnal megkezdődtek a zavargások, amelyek – bár sokáig csak erőszakos politikának tűntek – a 20. századi Európa egyik legvéresebb háborújába csaptak át. Annak ellenére, hogy Bosznia-Hercegovina függetlenségét 1992. április 6-án az Európai Közösség, nem sokkal később pedig az USA is elismerte, április 7-én a szerb nemzetgyűlés kikiáltotta a Boszniai Szerb Köztársaságot, míg a horvát nacionalisták kihírdették a Hercegboszniai Horvát Közösség megalapítását. Az ország fővárosában, Szarajevóban már februártól előfordultak fegyveres incidensek, az első komolyabb összetűzésre csak április 4-én került sor, amikor a szerb szélsőségesek tüzet nyitottak a lakosságra. Szarajevó három és fél éven át tartó ostroma idején átlag napi 330 gránát hullott a városra – rekordként jegyzik 1993. július 22-ét, amikor egy nap alatt 3777 gránátot számoltak –, miközben csetnik (szerb szélsőséges) orvlövészek támadták a körülzárt város lakosságát.³ A hadviselés szerves részét képezte az erőszak, illetve az etnikai tisztogatások. A boszniai háború során kezdetben a bosnyák–horvát erők is egymás ellen harcoltak, majd a washingtoni egyezmény 1994-es aláírását követően közösen küzdöttek a szerb szakadár erők ellen.⁴ A Biztonsági Tanács 1992-ben figyelmeztette a szemben álló feleket, majd az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország kezdeményezésére embargót hirdetett Jugoszláviával szemben. Az Észak-atlanti

² Boda József et al.: A hadtudományi kutatási irányok, prioritások és témakörök. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, (2016), 16. 1–23.

³ Lásd: <https://historija.ba/d/412-3777-granata-ispaljenih-na-sarajevo-u-jednom-danu>

⁴ Juhász József et al.: *Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában*. Budapest, Zrínyi, 2003.

Tanács 1992. június 4-ei, külügyminiszteri értekezletén elsőként mondta ki, hogy a kialakult helyzetért Belgrádot és a Jugoszláv Néphadsereget terheli a felelősség, ennek ellenére Nyugat-Európa és az Egyesült Államok továbbra is csak a konfliktus Albániára, Macedóniára, Bulgáriára, Görögországra és Törökországra való áttérjedésének akadályozására koncentrált.⁵

Az UNPROFOR ugyan már 1992-től jelen volt Szarajevóban, az ütközőzónák létrehozásán, illetve a humanitárius segítségen kívül nem sokat tudott nyújtani. Időközben az USA-ban hatalomra kerülő Clinton-adminisztráció élesen bírálta a Bush-kormány balkáni tétlenségét, és a külső beavatkozást kezdte sürgetni. Izetbegović „oldás és támadás” javaslata elnyerte az Egyesült Államok tetszését, és éppen igyekezett elfogadtatni Európával a beavatkozást, amikor azonban a boszniai szerbek a béketerv elfogadásának lehetőségét kommunikálták, meggyőzve ezzel az európai feleket a beavatkozás szükségtelenségéről. Amikor végül a boszniai szerbek elsöprő többséggel mégis leszavazták a béketervet, az európaiakban egyre erősödött a felismerés, hogy az USA nélkül nem tudják megállítani a boszniai mészárlásokat, ennek ellenére a nemzetközi közösség még az 1994. januári NATO-csúcstalálkozón sem tudott döntésre jutni a válságot illetően.⁶ Oroszország több ízben kijelentette, hogy egyetért Európa és az Egyesült Államok nézeteivel a biztonságos övezetek létrehozásáról, a valóságban azonban nem tett jelentős lépéseket.

A szarajevói muszlimok és Izetbegović számára nyilvánvalóvá vált, hogy a nyugati hatalmakban nincs meg a kellő egyetértés ahhoz, hogy a lakosság ellen elkövetett mészárlásokat megakadályozzák, ezért az iszlám világhoz fordultak segítségért. Az így megszerzett, többségében Szaúd-Arábiától, Irántól, Pakisztántól és Szudántól eredő vagyon jelentős részét a bosnyákok az időközben megalakult ABiH (*Armija Bosne i Hercegovine*, Bosznia és Hercegovina Hadserege) felfegyverzésére és fejlesztésére fordították.⁷

A nemzetközi tétlenségnek végül az 1995 júliusában bekövetkezett srebrenicai mészárlás vetett véget, amely világossá tette, hogy a boszniai genocídium beavatkozás nélkül megfékezhetetlen.

Bosznia-Hercegovina geopolitikai adottságai alapvetően nem indokolják, hogy a nagyhatalmak komolyabb küzdelembe bocsátkozzanak érte, és az Egyesült Államok nem is hamarkodta el a beavatkozást, mégis folyamatosan napirenden tartotta a délszláv kérdést. Ennek egyik oka az volt, hogy a Jugoszlávia szétesését elősegítő nagyszerb, illetve nagyhorvát tervek az USA előrejelzése szerint az ő számára is negatívan befolyásolta volna a nemzetközileg elismert határok kérdését. Amerikának számolnia kellett azzal, hogy beavatkozás nélkül a muszlimok ellen elkövetett népiirtás olyan fázisba lép, amely miatt mind a közvélemény, mind pedig az iszlám országok egyre erősebb nemtetszésnek adnak hangot. Időközben egyre több helyről jelentették az iszlám radikalizálódás különböző formáit a Balkánon, amelyek hosszú távon a nyugati nagyhatalmakat is fenyegették. Amellett, hogy Clinton délszláv politikája kiváló kampányelemnek bizonyult az USA-ban, arra is

⁵ Juhász et al. (2003): i. m.

⁶ Juhász et al. (2003): i. m.

⁷ Juhász et al. (2003): i. m.

alkalmas volt, hogy Amerika bebizonyítsa Nyugat-Európának, hogy nélküle képtelen a kontinensen kialakult helyi konfliktusokat megoldani. Mivel a NATO szerepe a berlini fal lebontásával és a Szovjetunió felbomlásával gyakorlatilag értelmét veszítette, a balkáni háború remek lehetőség volt arra, hogy az USA új célok kijelölésével bizonyítsa annak létjogosultságát.

3. A daytoni béketárgyalások Bosznia-Hercegovinával összefüggésben

A tárgyalások a Bosznián belül húzódó határok megrajzolásával kezdődtek meg, ez azonban – a szarajevói etnikai összetételre figyelemmel – nem volt egyszerű feladat. Az amerikaiak kezdetben a „District of Columbia” modell alkalmazását javasolták, az etnikai feszültségekre való tekintettel azonban Izetbegović ezt elutasította. Az ország felosztására irányuló ellentétes törekvések következtében olyannyira súlyos viták alakultak ki, hogy Amerika már a segítség megvonásával is számolni kezdett, végül azonban a felek – Washington és a Pentagon segítségével – megkezdték a tárgyalásokat. Az 1995. november 21-én parafált daytoni szerződés aláírására 1995. december 14-én, Párizsban került sor, ahol az aláíró feleken kívül Clinton, Chirac, Kohl, Csernomirgyin, illetve az ENSZ-főtitkár Butrosz-Gáli is jelen voltak.⁸

A békemegállapodás betartását a NATO vezette IFOR, majd SFOR katonai kontingens felügyelte, ami a Szövetségnek is nagy kihívást jelentett. Hazánk tevélegesen is hozzájárult a műveletekhez, amely segítette az ország NATO-csatlakozását és a Magyar Honvédség kiképzési színvonalának növelését.⁹

4. A daytoni egyezmény árnyékában

Bosznia-Hercegovina szövetségi állam két egységre, úgynevezett entitásra, Boszniai Szerb Köztársaságra és Föderációra oszlik. Ez utóbbi további tíz kantonnal rendelkezik. A két entitás szövetségi egységek, amelyeket a konföderáció irányít. Az 1995-ös daytoni szerződés értelmében a két entitás kormányai magas autonómiával rendelkeznek: saját elnökük van, parlamentet, kormányt és igazságszolgáltatást is működtetnek. A két entitás határvonalai olyannyira nehezen követhetők, hogy még maga a főváros is két részre, Szarajevóra és Istočno Sarajevóra (Kelet-Szarajevó) oszlik.

⁸ Juhász et al. (2003): i. m.

⁹ Részletesebben lásd: Görög István – Padányi József: *Az IFOR–SFOR Magyar Műszaki Kontingens 1996–2002*. Budapest, Zrínyi, 2005 és Szabó Sándor – Padányi József: *Poznatky a zkusenosti Madarskych Zenijních Sil v mírových operacích IFOR/SFOR*. In *Sborník Vojenské Akademie v Brne Rada B: Technicke a Prirodni Vedy* 2. 1999. 15–30.

1. ábra: A két entitás (Szerb Köztársaság és Bosznia-Hercegovinai Föderáció) bemutató térkép

Forrás: www.worldometers.info/maps/bosnia-and-herzegovina-political-map-full/

A daytoni megállapodásról 25 év távlatában kijelenthető, hogy egy olyan állam-szerkezetet vizionált, amely nem alkalmas arra, hogy megalapozza az ország etnikumainak békés együttélését és megfelelően rendezze Bosznia-Hercegovina hosszú távú sorsát. Annak ellenére, hogy a mindennapi életben nem jellemzők az erőszakos etnikai nézeteltérések, az ország vezetésében a két entitás szembenállása állandóan jelen van. Az érthető módon USA-szimpatizáns bosnyák–horvát többségű Föderáció az euroatlanti csatlakozás és a NATO irányába húz, míg a konzervatív Milorad Dodik (a Boszniai Szerb Köztársaság elnöke) egyenesen elutasítja azt. A hármas államelnökség szerb tagja részéről időről időre napirendre kerül a Boszniai Szerb Köztársaság elszakadása. Dodik jellemzően akkor fenyeget ez irányú törekvésekkel, amikor a Republika Srpskát valamilyen vélt vagy valós sérelem éri. A kisebb entitás egyik ilyen, ismétlődő aggodalma a boszniai alkotmánybíróság összetétele, álláspontjuk szerint ugyanis az alkotmánybíróság Emberi Jogok Európai Bírósága által delegált külföldi tagjai elfogultak a szerbekkel szemben, ezért a szerb többséggel rendelkező entításra nézve könnyebben hoznak hátrányos döntéseket.

5. Valentin Inzko búcsúajándéka

Valentin Inzko, a nemzetközi közösség leköszönő boszniai főképviseelője 2021. július 23-án jelentette be, hogy utolsó intézkedései egyikeként törvényen kívül helyezi a népirtás és más emberiség elleni bűncselekmények tagadását, illetve a háborús bűnösök dicsőítését. A kiadott, kötelező érvényű rendelkezés értelmében a jövőben akár börtönbüntetéssel is sújtható az az elkövető, aki megpróbálja igazolni a népirtás büntetést, vagy nyilvánosan tagadja, lekicsinyli, illetve jóváhagyja azt.¹⁰ A főképviseelő ugyanakkor kiemelte, hogy rendelkezései nem általános érvényűek és nem alkalmazhatók kollektív módon, azaz kizárólag az egyéni felelősséget vizsgálhatják olyan háborús vagy emberiség elleni ügyekben, amelyet a Hágai Törvényszék vagy valamely boszniai bíróság már megerősített.

A főképviseelő bejelentésére Bosznia-Hercegovina hármass államelnökségének tagjai különböző módon reagáltak. A legélesebb reakció kétségtelenül Milorad Dodiktól, a Boszniai Szerb Köztársaság elnökétől érkezett, aki azonnal bejelentette, nem hajtja végre a törvényt és kilép a daytoni egyezmény intézményeiből.¹¹ Željko Komšić, az államelnökség horvát tagja ezzel szemben üdvözölte Inzko döntését, mint „civilizációs cselekedetet” és mint ami a legkevesebb, amit az áldozatok családtagjai érdemelnek.¹²

Miután Milorad Dodik több alkalommal is szerbgyűlölnök nevezte Valentin Inzko főképviseelőt, kijelentette, hogy azzal, hogy minden alapot nélkülöző törvényeket erőltetnek a Boszniai Szerb Köztársaságra, a nemzetközi közösség nem hagy más lehetőséget, mint a Bosznia-Hercegovinától történő elszakadást.¹³

Bár egy ideig csillapodni látszottak az indulatok, decemberben végül mégis újra terítékre került a nagyszerb retorika, miután több uniós vezető is aggodalmát fejezte ki a térségben tapasztalható politikai törekvések miatt. Annak ellenére, hogy az országban nem ritka, hogy a politika nem ideológiai, hanem etnikai irányok alapján rendeződik, eddig úgy tűnhetett, hogy a horvát és bosnyák vezetők ezt maximum a belpolitikai érdekeik érvényesítése céljából illesztik be a pártok kommunikációjába. Megváltozott a helyzet, amikor 2021. decemberben Magyarország bejelentette, hogy akadályozni fogja az Európai Unió Boszniai Szerb Köztársaság szankcionálását célzó törekvéseit. A magyar miniszterelnök budapesti sajtótájékoztatóján a BIRN (*Balkan Investigative Reporting Network*) riporterének kérdésére Szerbiát és a Boszniai Szerb Köztársaságot a stabilitás kulcsának nevezte, és felszólította a német kormányt, hogy szankciók helyett a térség európai integrációjára törekedjen. Hangsúlyozta, hogy Milorad Dodik egy demokratikusan megválasztott vezető, és tartózkodásra intette a nyugati vezetőket a dodiki „ördögűzéstől”.¹⁴ A kérdésekre válaszolva megerősítette, hogy a magyar kormány a felelős szomszédságpolitika jegyében 100 millió eurós pénzügyi támogatást nyújt a Boszniai Szerb Köztársaságnak.¹⁵

¹⁰ OHR – Office of the High Representative: *High Representative Valentin Inzko Introduced Today Amendment to the BH Criminal Code*. 2021. július 23.

¹¹ Pljušte reakcije na povijesnu odluku za BiH, Dodik potpuno izgubio kompas: 'Inzko je kretan!' *Jutarnji*, 2021. július 23.

¹² Pljušte reakcije na... (2021): i. m.

¹³ Dodik: Genocid se nije desio, RS ide ka disoluciji BiH. *Al Jazeera*, 2021. július 23.

¹⁴ Orban: Mađarska daje 100 miliona eura pomoći RS-u. *Klix.ba*, 2021. december 21.

¹⁵ Orban: Mađarska daje... (2021): i. m.

Jóllehet, a magyar miniszterelnök a régió stabilitását és az európai integrációt célzó megjegyzései valóban a rendezésre irányultak, és a Szerbia területén élő vajdasági magyarokra tekintettel nemzetpolitikai érdekünk a támogatás, a Boszniai Föderáció területén élő társadalmat megrendítette a magyar megkülönböztetés. A boszniai horvát és muszlim tisztviselők különösen akkor kezdtek a nemzetközi sajtó figyelmét is felkeltő ellenkampányba, amikor kiderült, hogy Kovács Zoltán nemzetközi kommunikációért felelős államtitkár Twitter-üzenetében számolt be a kormányinfó legfontosabb kérdéseiről, többek között arról, hogy „Boszniával kapcsolatban az a kihívás, hogy miként lehet integrálni egy országot kétmillió muszlimmal”. Šefik Džaferović, Bosznia-Hercegovina hármass államelnökségének bosnyák tagja elmondta, „Európa számára nem jelent kihívást kétmillió muszlim integrálása, hiszen a bosnyák egy őshonos nép, akik mindig itt éltek”¹⁶ – utalva ezzel a történelemre: az ország középső részét, az egykori Vrhbosna települést (a későbbi Szarajevó környékét) 1448-ban foglalták el az oszmán erők. Bosznia gyorsan beleolvadt az Oszmán Birodalomba, és lakosságának egy része – hol meggyőződésből, hol pedig a katolikus egyház érezhető gyengülése miatt – a 400 éves megszállás alatt áttért az iszlám hitre.¹⁷

Semsudin Mehmedović, parlamenti képviselő, az SDA tagja (Demokratikus Akciópárt, bosnyák konzervatív párt) Orbán Viktor januári, szarajevói látogatása kapcsán felszólította a magyar miniszterelnököt, hogy útját Srebrenicán keresztül tervezze, ahol láthatja, hogy Európa biztonsági kihívásai nem a kétmillió muszlimban, hanem a fasizmusban és a népirtásban keresendők.¹⁸ A Boszniai Szerb Köztársaság lakossága élesen bírálta Mehmedović kijelentését a közösségi médiában.

6. Amerikai szankciók

Miközben a bosnyák diaszpóra és az ország támogatói bejelentették, világszerte szimpátiatüntetéseket szerveznek a bosznia-hercegovinai krízis békés megoldása és a biztonság érdekében, az Amerikai Egyesült Államok 2022. január 5-én gazdasági szankciókat jelentett be a Milorad Dodik vezette Boszniai Szerb Köztársaság ellen Bosznia-Hercegovina stabilitásának és területi integritásának folyamatos veszélyeztetése miatt.¹⁹ Az USA közleményében arra hivatkozott, hogy a hármass államelnökség szerb tagja az önálló hadsereg létrehozásának fenyegetésével aláássa a boszniai intézményrendszert és szembe megy a daytoni békemegállapodással, miközben hivatalos pozícióját arra használja, hogy személyes vagyont halmozzon fel.²⁰ Szankciókat vezettek be továbbá a szerb entitás de facto központjában, Banja Lukában székhellyel rendelkező Alternativna Televizija ellen arra hivatkozva, hogy Milorad Dodik a politikai témák tekintetében személyesen látja el a csatorna feletti cenzúrát.²¹ Az Amerikai Egyesült Államok

¹⁶ Reakcija / Turska državna TV: Bošnjaci su Slaveni sa Balkana, a Mađari iz Srednje Azije. *Radio Sarajevo*, 2021. december 23.

¹⁷ Lásd: www.britannica.com/place/Bosnia-and-Herzegovina/History

¹⁸ Mehmedović o najavljenj posjeti Orbana: Ako će doći u BiH, neka dođe preko Srebrenice i neka se pokloni žrvnava genocida. *Avaz.ba*, 2021. december 26.

¹⁹ Dodik je sankcionisan zbog visoke korupcije, podmičivanja i udara na državu. *Klix.ba*, 2022. január 5.

²⁰ Ali Walker: US Slaps Sanctions on Bosnian Serb Leader Milorad Dodik. *Politico*, 2022. január 5.

²¹ Walker (2022): i. m.

szarajevói nagykövetségén tartott sajtótájékoztatón az USA pénzügyminisztériumának egyik magasrangú tisztviselője részletesen is ismertette a bevezetett szankciók okait. Brian E. Nelson az ATV (Alternativna Televizija) kapcsán elmondta, hogy bár Dodik nem tartozik a csatorna tulajdonosai közé, a televíziót saját nacionalista retorikájának terjesztésére, illetve az ellenzékkel szembeni támadásokra használja oly módon, hogy a szerkesztésben személyesen vesz részt. A szarajevói nagykövetségen elhangzottak szerint a szankciókat egy szélesebb körű, az USA nemzetbiztonsági érdekeit szem előtt tartó amerikai korrupcióellenes kampány részeként vezették be.²² Jeanne Shaheen amerikai szenátor, a Szenátus Külügyi Bizottságának tagja, az Európai és Regionális Biztonsági Együttműködési Albizottság elnöke arra hívta fel a figyelmet, hogy a közelmúlt jelei azt mutatják, hogy kívülről és belülről érkező rosszindulatú szereplők igyekeznek megakadályozni Bosznia demokratikus előrehaladását, ami nem csak az ország jövőjét, a következő nemzedéket is veszélyezteti.²³

Aleksandar Vučić szerb államfő támogatásáról biztosította a Boszniai Szerb Köztársaságot és hangsúlyozta, az ATV ellen bevezetett szankciókkal az Egyesült Államok sérti a médiaszabadságot.²⁴ Kiemelte, hogy Szerbia álláspontja szerint a megoldás nem a szankciókban rejlik, ugyanakkor későbbre halasztotta a kérdés napirendre tűzését. Az Európai Unió eközben továbbra is a boszniai politikai válság békés rendezésére szólított fel, ezért a párbeszéd útján történő megoldást sürgeti. Bosznia-Hercegovinának ki kell mozdulnia a patthelyzetből ahhoz, hogy a konstruktív napirendek felé forduljon.²⁵

7. A Boszniai Szerb Köztársaság alkotmányellenes ünnepe

A pravoszláv karácsony közeledtével ugyan csitulni látszottak a kedélyek, a Boszniai Szerb Köztársaság január 9-i ünnepének híre újra felkorbácsolta az indulatokat.

A bosznia-hercegovinai szerbség fő képviselői 1990. október 13-án, Banja Lukában létrehozták a Bosznia-Hercegovinai Szerb Nemzetgyűlést. A testület 1992. január 9-én fogadta el a Bosznia-Hercegovinai Szerb Köztársaság autonóm területről szóló nyilatkozatát, a bosnyákok és horvátok ezt a napot tekintik annak a politikai pillanatnak, amikor kezdetét vette az etnikai tisztogatás és üldöztetés. Az önhatalmú rendelkezések következtében kialakuló konfliktusra és diszkriminációra való hivatkozással Bosznia-Hercegovina alkotmánybírósága két alkalommal, 2015-ben és 2016-ban is alkotmányellenesnek nyilvánította a Szerb Köztársaság Napját, a Szerb Köztársaság tanácsa azonban törvényt fogadott el arról, hogy az entitás kormánya maga dönti el az ünneplés módját, és azóta is megtartják az eseményt. Az idei, harmincadik évfordulós rendezvényekre már zajlottak az előkészületek, amikor az Amerikai Egyesült Államok szarajevói nagykövetsége felhívta a figyelmet, hogy az alkotmánybíróság

²² D. Hadžović: Zvaničnik Ministarstva finansija SAD: Pod sankcijama se mogu naći svi koji sarađuju s Dodikom. *Avaz.ba*, 2022. január 5.

²³ Jeanne Shaheen Senator: *Shaheen Welcomes Sanctions Announced by Biden Administration on Corrupt Individuals in Bosnia & Herzegovina*. 2022. január 5.

²⁴ Vučić o sankcijama Dodiku: Srbija nije sretna, brojni izazovi su pred nama. *Dnevni Avaz*, 2022. január 6.

²⁵ Nerma Ajnadžić: Evropska unija o američkim sankcijama Dodiku: Raspolažemo širokim alatima, a svi instrumenti ostaju dostupni. *Dnevni Avaz*, 2022. január 6.

határozatai kötelező érvényűek. Az USA nagykövetsége a Szabad Európa Rádióknak adott nyilatkozatában kiemelte, hogy a jogállamiság tiszteletben tartása a demokrácia alapja és Bosznia-Hercegovina euroatlanti útjának nélkülözhetetlen része.²⁶ Milorad Dodik eközben a Belgrád Rádióknak adott interjújában hangsúlyozta, hogy a Szerb Köztársaság számára január 9. fontos dátum, hiszen a boszniai szerbség aznap szakított az illúzióval, hogy valaki más biztosítja népe számára a szabadságot. Kiemelte, a jövőt a Boszniai Szerb Köztársaság autonómiájának megerősítésében látja, Bosznia-Hercegovina szerinte bukott állam, ahol a bosnyákok és az amerikaik között létezik valamiféle hallgatóságos megállapodás az ország központosításáról.²⁷ Miközben a Republika Srpskában a hatalom egyenruhásokat vonultatott fel és saját háborús bűnöseire emlékezett, bosnyákok megrongálták a Szarajevó és Kelet-Szarajevó határának közelében, 2014-ben elhelyezett Ratko Mladić emléktáblát, majd feladták magukat a rendőrségen. A Szarajevói Városi Tanács kezdeményezésére tavaly novemberben a Főképviseleti Hivatala (OHR) a tábla eltávolításáról rendelkezett, azt azonban Kelet-Szarajevó polgármestere megtagadta.²⁸ A Szerb Köztársaságban rendezett ünnepi felvonulást és megemlékezést Bosznia-Hercegovina nem szerb lakossága az ország igazságszolgáltatásának megszegényítéseként értékelte, amit a nemzetközi közösség évek óta tétlenül néz.²⁹ Peter Stano külügyi és biztonságpolitikai szóvivő a történetekre reagálva elmondta, az Európai Unió határozottan elítéli a lázító retorikát, amelyet a Boszniai Szerb Köztársaság január 9-ei megemlékezésével tanúsított. Az ilyen tettek fokozzák a közösségek közötti feszültséget országszerte, és tovább mélyítik a politikai válságot az országban, ami veszélyezteti az ország stabilitását és az integrációs törekvéseket. Felszólította a Republika Srpska vezetését, hogy szakadjon el az ilyen jellegű cselekményektől, az uszító retorikától, valamint szüntesse be a háborús bűnösök dicsőítését, tetteik elismerését.³⁰ Az Aleksandar Vučić és Milorad Dodik január 14-ei találkozájáról szóló sajtóbeszámoló szerint a szerb államfő szörnyű precedensnek nevezte a dodiki entitás ellen bevezetett szankciókat, ugyanakkor kiemelte, Bosznia-Hercegovina kulcsfontosságú a térség stabilitása szempontjából, ezért arra kérte Dodikot és a Boszniai Szerb Köztársaság döntéshozóit, térjenek vissza a daytoni szerződés által előírt állami intézményekbe. Vučić kiemelte, a Republika Srpska politikusainak olyan megoldást kell kidolgozniuk, amely a szerb entitás és a szerb nép érdekeit hosszú távon szolgálja.³¹

²⁶ Ambasada SAD-a u BiH: Obilježavanje Dana RS-a 9. januara je neustavno. *Klix.ba*, 2022. január 6.

²⁷ Dodik: Dan Republike Srpske važan datum jer smo tada raskinuli sa iluzijama da će neko drugi da nam da slobodu. *Danas.rs*, 2022. január 7.

²⁸ Lásd: <https://sarajevskasehara.com/2022/01/video-pogledajte-ekskluzivni-video-unistavanja-ploce-ratku-mladicu-na-vracama-nakon-toga-sami-se-predali-policiji/?fbclid=IwAR3rjI5vj67hsVZ3WPQ4Sxoqk0YWiOqYK630m-Z8wixPnTbCc3CrrErWVqUI>

²⁹ S. Hambo: Šta nakon neustavne parade: Gdje je Inzkov zakon i do kada će se tolerisati ponižavanje države. *Klix.ba*, 2022. január 10.

³⁰ EEAS: *Bosnia and Herzegovina: Statement by the Spokesperson on Actions Undermining the Stability of the Country*. 2022. január 10.

³¹ Vučić zamolio Dodika da se vrata u institucije BiH. *Dnevni Avaz*, 2022. január 14.

8. Balkáni Mini-Schengen

Szerbia, Észak-Macedónia és Albánia decemberben öt új megállapodást írt alá a Nyitott Balkán kezdeményezés részeként, amelynek célja a kereskedelem megkönnyítése és a gazdasági fejlődés fellendítése a régióban. A felek hosszú távú célja az áru, a tőke és a munkaerő szabad mozgásának megvalósítása a három országban, de potenciálisan az egész térségben. A szerb államfő szerint a kezdeményezéshez bárki szabadon csatlakozhat, ezzel a lehetőséggel azonban eddig Bosznia-Hercegovina, Montenegró és Koszovó sem kívánt élni, előbbiek arra hivatkoztak, hogy a CEFTA és a régió országai közötti kétoldalú megállapodások miatt a Nyitott Balkán kezdeményezés már nem jelentene számukra különösebb hasznot.³² A valóság ennél valószínűleg jóval árnyaltabb, hiszen a boszniai nem szerb vezetőknek és a koszovói politikusoknak fenntartásaik vannak a Szerbiával való partnerséggel kapcsolatban. Stevo Pendarovski észak-macedóniai elnök szerint a Nyitott Balkán kezdeményezés nem sikerülhet mind a hat nyugat-balkáni ország részvétele nélkül, ezért további tárgyalásokat folytatnak a régió országaival a csatlakozási lehetőségekről.³³ A kérdés azért is érdekes, mert Koszovó belépése egyben azt is jelentené, hogy a tagállamok elismerik az ország függetlenségét, amihez Szerbia aligha járulna hozzá.

9. Szlavofil jövő vagy nyugati demokrácia?

Bosznia-Hercegovina jövője – akár csak az 1990-es évek elején – most leginkább attól függ, hogy milyen nagyhatalmi, politikai érdekek kerülnek előtérbe a régióban. Az Európai Unió célja egyértelműen a magyar kormány által is sokat kommunikált nyugat-balkáni bővítés, hiszen a koppenhágai kritériumok teljesülése egyfajta biztosítékként szolgál az európai status quo fenntartására, az államközi konfliktusok eszkalálódásának megelőzésére. A liberális Európában egyre erősödő euroszkepticizmus a kohéziós politikára irányította az EU-s vezetők figyelmét, amely a gazdasági előnyökön túl a közös európai identitás megerősítésében, illetve a nemzeti kultúrák közti párbeszédben és a társadalmi polarizáció mérséklésében látja az Unió stabilizálásának lehetőségét.³⁴ Az Amerikai Egyesült Államok az általa bevezetett szankciókkal egyértelműen jelezte, hogy továbbra is figyelemmel kíséri a térségben zajló folyamatokat, ugyanakkor határozottabb lépésekre egyelőre valószínűleg nem kötelezett. Az amerikai stratégiai gondolkodás középpontjában 2012 óta az egyre hangsúlyosabb „Ázsia felé fordulás” a meghatározó,³⁵ ami miatt féltő, hogy megismétlődhet a Balkán-politika perifériára kerülése, ahogyan az a kilencvenes évek elején az Öböl-háború miatt történt. A kilencvenes évek Amerikáját vizsgálva ugyanakkor azt láthatjuk, hogy az Egyesült Államok három pillér mentén vonultatta fel az érdekeit. Egyrészt az európai demokratizálódás

³² Fjori Sinoruka: Leaders Sign New 'Open Balkan' Agreements in Albania. *BalkanInsight*, 2022. január 25.

³³ Alice Taylor: North Macedonia's President Warns Open Balkans Cannot Survive without Other Members. *Euractiv*, 2021. december 16.

³⁴ Györffy Dóra: *Európa jövője és az euroszkepticizmus*. Előadás. Európa újragondolva konferencia, 2018. november 21.

³⁵ Csiki Varga Tamás – Pércsi Dávid: Az amerikai globális katonai jelenlét hangsúlyeltolódása a 2010-es évtizedben. *SVK-Elemzések*, (2021), 3. 1–15.

éllovasaként nem engedhette meg magának, hogy szeparatista törekvések a *status quo* megbomlásához vezessenek, másrészt komoly fenyegetésnek élte meg a muszlimok ellen elkövetett bűncselekmények lehetséges politikai és társadalmi következményeit. Ha az amerikai–európai kapcsolatokat elemezzük, a jelenlegi helyzet bizonyos tekintetben nagyon is hasonlít a délszláv háború időszakához. Az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok között egyébként is megingott kötelék az AUKUS megalakulásával tovább gyengült, miközben Ukrajna NATO-felvételének a tagállamok részéről történő akadályozása újra arra készítheti Washingtonot, hogy késleltetett beavatkozásával rámutasson az egységes európai védelempolitika és haderő hiányosságaira, miközben Oroszország terjeszkedő érdekeit is megállásra kényszerítené.

10. Oroszország és a pánszláv törekvések

A Balkán európaizációs folyamatának és demokratizálódásának lelassulásával közben újra előkerültek olyan szereplők, akiknek megjelenése közép- és nagyhatalmi játszmákhoz vezethet a térségben. A jelenlegi, Ukrajnában zajló események akaratlanul is az 1853–1856-os krími háborúra irányítják a figyelmet, ahol vereségét követően a Birodalom a korábban kizárólag Oroszországra összpontosító szlavofiliából a pánszlávizmus felé fordult.³⁶ Bár a szláv népek orosz fennhatóság alatt történő egyesítésének eszméje a 19. században megbukott, Putyin realista külpolitikája, Milorad Dodik szeparatista törekvései és a Szerbiában tapasztalható euroszeptizmus (2021-ben a fiatalok 33%-a ellenezte az EU-csatlakozást, 17% szerint Belgrádnak Moszkvára és Pekingre kellene összpontosítania)³⁷ együttesen nem zárják ki annak a lehetőségét, hogy a szláv népek etnikai-vallási törésvonalak és tradicionális elvek mentén kezdjenek (át)rendeződni. 2022 márciusában a belgrádi lakosság egy része élesen bírálta a nyugati törekvéseket – és Aleksandar Vučić államfő határozatlanságát az ügyben –, majd oroszbarát csoportok részvételével jelentős tüntetésen állt ki az orosz politika mellett. Erre válaszul a következő napokban több, az Ukrajna melletti kiállást szimbolizáló demonstrációra is sor került.³⁸ Ezzel egy időben Bosznia-Hercegovinában olyan oroszbarát csoportok álltak ki nyilvánosan az orosz agresszió mellett, amelyek tagjai részt vettek a Krím annektálásában és a donbászi harcokban.³⁹ Ez nemcsak Oroszország nagyhatalmi törekvései miatt vet fel aggályos kérdéseket, hanem azért is, mert egy jövőbeni pánszláv unió létrejöttének víziójába nem fér bele a jelenlegi Bosznia-Hercegovina nem szerb lakossága. A boszniai horvátok nagy részét tömörítő Hercegovina horvát segítséggel talán képes lenne egy funkcionális terület létrehozására, a muszlim többségű Föderációt azonban szinte teljesen körbezárná az egyesült Boszniai Szerb Köztársaság és Szerbia, ami nemcsak az etnikai/társadalmi ellentétek miatt okozna gondot, de lehetetlenné tenné Szarajevó környékének gazdasági és kulturális fejlődését is.

³⁶ Grüber Károly – Vaszari Tamás: Nyugatosok vs. Szlavofilek, avagy az orosz modernizációs vita történelmi előképei. *Pro Minoritate*, 26. (2017), 2. 23–49.

³⁷ KOMS: 39% mladih za članstvo Srbije u EU, 33% protiv. *Progorovi o Pregorovima*, 2021. augusztus 13.

³⁸ Grujica Andrić: Rusija i Ukrajina: Da li u Srbiji možete da odgovarate za isticanje ruskog ratnog simbola – „Z”. *BBC News*, 2022. március 21.

³⁹ Dejan Simeunčević: Glas Amerike: Proruske grupe u BiH slave napad na Ukrajinu, ali ne tako glasno. *Positivna Srpska*, 2022. március 3.

11. Iszlám érdekek

Szarajevó muszlim többségű multikulturális város, amely egyre kedveltebb úti cél a szaúdi és más öböl menti országok lakossága számára. Mivel a helyi törvények szerint a területen csak az vásárolhat ingatlant, aki bejegyzett gazdasági tevékenységet folytat, egyre nő a szaúdi középréteg vállalkozásainak száma a főváros környékén, illetve nagybefektetők – elsősorban Ilidža városrészben – új hotelekkel teszik még vonzóbbá a várost saját polgárai számára. A tendencia azonban valószínűleg túlmutat az üzleti tevékenységeken. Egyes európai szakértők attól tartanak, hogy Szaúd-Arábia a dzsámik és iskolák építésével, az alkohol – szaúdi befektetésből épült – bevásárlóközpontokból való kitiltásával, vagy az iskolai arab nyelvoktatással egy új, az öböl menti országokból származtatott ideológiai nevelést alapozhat meg.⁴⁰ A szarajevói muszlimok olyan liberális európaiak, akik megmutatták, hogyan fejlődhet idővel a valláshoz való viszonyulás, és hogyan lehet magunkévá tenni a modernitást anélkül, hogy feladnánk vallási identitásunkat. A történelem folyamán bosnyák gondolkodók az iszlámnak olyan kreatív teológiai értelmezéseit kínálták, amelyek összhangban voltak az európai étellel, így a boszniai muszlim közösség nem hogy alkalmazkodott a Nyugathoz, egy olyan társadalmat épített, amelyben az európai és muszlim származás nem különül el egymástól.

2. ábra: Katolikus templom, zsinagóga és dzsámik 100 méteren belül Szarajevó óvárosában
Forrás: a szerző archívumából

⁴⁰ Saudi Arabia's Increasing Influence in Bosnia and Herzegovina. *France24*, 2018. november 13.

Ez azonban nem zárja ki egy szűk réteg radikalizálódását az országban, akikre lehetséges veszélyt jelenthet az iszlám kevésbé megengedő irányzatait képviselő, arab országokból beszivárgó hírnökeinek megjelenése. Erre egyébként már a délszláv háborút követően is láttunk példákat. Bosznia-Hercegovinában a kilencvenes évek elején jelentek meg arabok és irániak, akik új vallási csoportok létrehozásával teret engedtek olyan, szélsőségesebb irányzatok elterjedésének is, mint a szalafizmus, vagy a vahabizmus.⁴¹ Bár az elmúlt évek nyugati sajtójának egyik visszatérő témája a boszniai dzsihádisták kiképzőtáborok létezése, a boszniai hatóságok és a szarajevói Biztonsági Tanulmányok Központ nem rendelkezik ezt megerősítő információkkal, és az érintett települések is többször adtak hangot tiltakozásuknak. Azt azonban senki nem vonja kétségbe, hogy radikalizálódott iszlám közösségek működnek az országban, amelyek potenciális veszélyt jelenthetnek a térség biztonságára. Ez utóbbinak kedvez az is, hogy a balkáni migrációs útvonal keresztülhalad az országban, így olyan menedékkérők telepedhetnek le a muszlim közösségek közelében, akiknél a marginalizálódás már radikalizációhoz vezet.

12. Ázsia

A régió többi országával összehasonlítva Kína befolyása Bosznia-Hercegovinában viszonylag csekély, Peking kereskedelmi kapcsolatait elsősorban a Boszniai Szerb Köztársasággal igyekszik erősíteni. Azzal, hogy Montenegró tavaly az Európai Unió segítségét kérte a 2014-ben, Kínától felvett hitelének törlesztésében, a térség ízelítőt kapott a hitelcsapda esetleges következményeiből. Ennek ellenére a Kínai Nemzeti Műszaki Import és Export Vállalat és a Powerchina Resources decemberben megkezdte több mint 100 millió eurós szélerőmű-beruházását Nyugat-Bosznia-Hercegovinában.⁴² Az Egyesült Államok tétlenségéből egyelőre úgy tűnik, a kínai beruházások és az ázsiai befolyás mértéke még nem érte el azt a szintet, hogy az USA az európai demokráciát féltve beavatkozzon, vagy Bosznia-Hercegovina NATO-felvételét sürgesse.

13. Népeségfogyás – eltűnt generáció

Az 1991-es népszámlálás adatai szerint az ország lakossága 4,37 millió fő volt, amely az ENSZ nem hivatalos adatai szerint 1996-ra 3,9 millióra csökkent.⁴³ A népeség-növekedés üteme a háborút követő években ugyan javulásnak indult, de miután a délszláv háború idején az ország elveszítette lakosságának megközelítőleg egyharmadát, a növekedési ráta továbbra is negatív.⁴⁴ Miközben a népeség fogy, a fiatalok elvándorolnak, a termékenységi ráta viszonylag alacsony, így 2015-re az ország lakosságát tekintve több volt az idős, mint a fiatal. Szakértők szerint a népeség-növekedés legjobb módja

⁴¹ Korom Mária: *Az iszlám radikalizmus térnyerése a Nyugat-Balkánon*. Budapest, Migrációkutató Intézet, 2016.

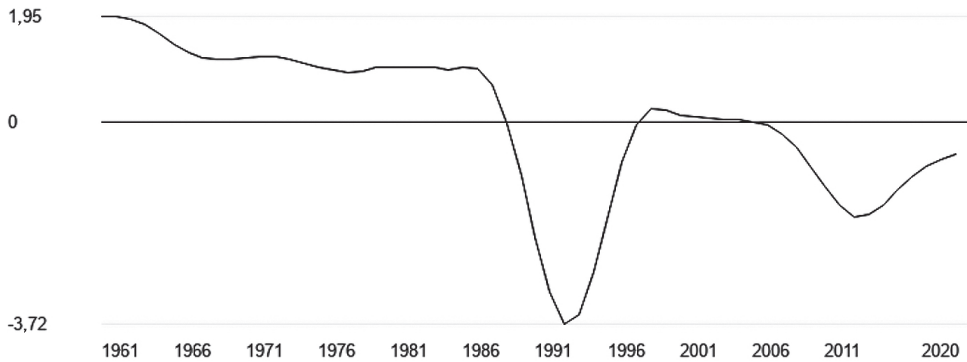
⁴² Chinese Companies to Build Largest Wind Farm in Bosnia. *Reuters*, 2021. december 15.

⁴³ Lásd: <https://worldpopulationreview.com/countries/bosnia-and-herzegovina-population>

⁴⁴ Padányi József: A menekültek és hontalanok visszatelepítése Bosznia-Hercegovinába. *Hadtudomány*, 10. (2000), 2. 116–121.

a városok fejlesztése, illetve az el- és bevándorlás közötti egyensúly megteremtése, de várhatóan így is két generáció szükséges a háborúban elszenvedett veszteségek pótlásához.

3. ábra: Bosznia-Hercegovina népességnövekedése 1961–2020

Forrás: www.theglobaleconomy.com/Bosnia-and-Herzegovina/population_growth/

14. NATO

Bosznia-Hercegovina 2010-ben kapott meghívást, hogy csatlakozzon a Membership Action Planhez (MAP), ez azonban nem befolyásolja a jövőbeli, tagsággal kapcsolatos döntést. Bosznia-Hercegovinának folytatnia kell a demokratikus és védelmi reformokat, hogy teljesítse a NATO- és az EU-integráció feltételeit és jól működő, független demokratikus állammá váljon. 2021 elején Bosznia-Hercegovina létrehozta a NATO Együttműködési Bizottságot, hogy elősegítse a közeljövőre vonatkozó reformprogramok kidolgozását és a csatlakozással kapcsolatos feladatait.⁴⁵ Míg egy évtizeddel ezelőtt a boszniai szerb politikusok támogatták az ország NATO-integrációját, ez mára jelentősen megváltozott, sőt a NATO-val szembeni nyilvános ellenállás határozza meg a boszniai szerb vezetők hozzáállását. Mára az is egyértelművé vált, hogy Oroszország ellenzi a NATO nyugat-balkáni bővítését. Igor Kalbukhov, Oroszország bosznia-hercegovinai nagykövete március 17-én az FTV-nek (Federalna Televizija – Bosznia-Hercegovina) adott interjújában legalábbis arra figyelmeztet, hogy „az ország nyugodtan csatlakozhat a szövetséghez, de Moszkva ezt nem hagyja válasz nélkül”.⁴⁶

⁴⁵ NATO: *Relations with Bosnia and Herzegovina*. 2021. augusztus 25.

⁴⁶ Louis Casiano: *Russia Threatens Bosnia and Herzegovina over NATO Membership*. *Fox News*, 2022. március 17.

15. Összegzés

Úgy tűnik, Bosznia-Hercegovina sorsa újra zsákutcába érkezett. A szaúdi, kínai és orosz érdekek megjelenése mellett a lakosságnak a két entitás politikai csatározásával is meg kell küzdenie, miközben az országot az elvándorlás miatti demográfiai katasztrófa fenyegeti. 2013-as adatok szerint az ország lakosainak száma 3,79 millió, amely becslések szerint 2055-re 3 millió alá fog csökkenni.⁴⁷ A The International Institute for Middle East and Balkan Studies (IFIMES) kutatásából kiderül, hogy az utóbbi időben Szerbia-szerinte megszorodtak a bosnyákok ellen irányuló incidensek,⁴⁸ ami a múlt árnyékában ijesztő jövőképet fest a régió etnikumai számára. Annak ellenére, hogy Milorad Dodik a szerb államfő kérésének megfelelően várhatóan befejezi a közös BiH-intézményrendszerektől való elszakadási folyamatot, csak idő kérdése, hogy a nagyszerb retorika mikor került újra napirendre. A politikai és társadalmi krízis és a gazdaság jelenlegi állapotát figyelembe véve féltő, hogy ha az Európai Unió és a legjelentősebb nemzetközi aktorok nem lépnek, akkor Bosznia-Hercegovina újabb konfliktus felé sodródik. A demográfiai adatokat és a migrációs potenciált elemezve azonban úgy tűnik, nem lesz, aki háborúzzon.

Felhasznált irodalom

- 2022 *Serbia: Referendum – Chance for a turning point in judiciary*. The International Institute for Middle East and Balkan Studies (IFIMES). Online: www.ifimes.org/en/researches/2022-serbia-referendum-chance-for-a-turning-point-in-judiciary/4983
- Ajnadžić, Nerma: Evropska unija o američkim sankcijama Dodiku: Raspolažemo širokim alatima, a svi instrumenti ostaju dostupni. *Dnevni Avaz*, 2022. január 6. Online: <https://avaz.ba/vijesti/bih/708402/evropska-unija-o-americkim-sankcijama-dodiku-raspolazemo-sirokim-alatima-a-svi-instrumenti-ostaju-dostupni?fbclid=IwAR-3rjI5vj67hsVZ3WPQ4Sxoqk0YWiOqYK630mZ8wixPnTbCc3CrrErWVqUI>
- Ambasada SAD-a u BiH: Obilježavanje Dana RS-a 9. januara je neustavno. *Klix.ba*, 2022. január 6. Online: www.klix.ba/vijesti/bih/ambasada-sad-a-u-bih-obiljezavanje-dana-rs-a-9-januara-je-neustavno/220106151
- Andrić, Grujica: Rusija i Ukrajina: Da li u Srbiji možete da odgovarate za isticanje rusog ratnog simbola – „Z”. *BBC News*, 2022. március 21. Online: www.bbc.com/serbian/lat/srbija-60767192
- Boda József – Boldizsár Gábor – Kovács László – Orosz Zoltán – Padányi József – Resperger István – Szenes Zoltán: A hadtudományi kutatási irányok, prioritások és témakörök. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, (2016), 16. 1–23. Online: https://nkrepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/7247/2016_-evi-16_-szam-a-hadtudomanyi-kutatasi-iranyok_-prioritasok-es-temakorok-2.original.pdf?sequence=1

⁴⁷ Lásd: www.frontslobode.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/147745/demografija-bosne-i-hercegovine-u-2019-godini

⁴⁸ 2022 *Serbia: Referendum – Chance for a turning point in judiciary*. The International Institute for Middle East and Balkan Studies (IFIMES).

- Chinese Companies to Build Largest Wind Farm in Bosnia. *Reuters*, 2021. december 15. Online: www.reuters.com/markets/commodities/chinese-companies-build-largest-wind-farm-bosnia-2021-12-15/
- Csiki Varga Tamás – Pércsi Dávid: Az amerikai globális katonai jelenlét hangsúlyeltolódása a 2010-es évtizedben. *SVK-Elemzések*, (2021), 3. 1–15. Online: http://real.mtak.hu/121791/1/SVKI_ElemzC3A9sek_2021_3_Az20amerikai20globC3A1lis20katonai20jelenlC3A9t_hangsC3BAllyeltolC3B3dC3A1sa20a202010-es20C3A9vtizedben_28Csiki20Varga20T_PC3A9rcsi20D.29.20pdf.pdf?fbclid=IwAR3cv7-YeXUXKIHLZNnNJRMDj8LGADvoEqh6OHXR-I5XCzBf_4wX-zt_VpQ
- Dodik je sankcionisan zbog visoke korupcije, podmićivanja i udara na državu. *Klix.ba*, 2022. január 5. Online: www.klix.ba/vijesti/bih/dodik-je-sankcionisan-zbog-visoke-korupcije-podmicivanja-i-udara-na-drzavu/220105124
- Dodik: Dan Republike Srpske važan datum jer smo tada raskinuli sa iluzijama da će neko drugi da nam da slobodu. *Danas.rs*, 2022. január 7. Online: www.danas.rs/svet/region/dodik-dan-republike-srpske-vazan-datum-je-smo-tada-raskinuli-sa-iluzijama-da-ce-neko-drugi-da-nam-da-slobodu/
- Dodik: Genocid se nije desio, RS ide ka disoluciji BiH. *Al Jazeera*, 2021. július 23. Online: <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2021/7/23/dodik-genocid-se-nije-desio-rs-ide-na-disoluciju-bih>
- EEAS: *Bosnia and Herzegovina: Statement by the Spokesperson Actions Undermining the Stability of the Country*. 2022. január 10. Online: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/109494/Bosnia%20and%20Herzegovina:%20Statement%20by%20the%20Spokesperson%20on%20actions%20undermining%20the%20stability%20of%20the%20country
- Grüber Károly – Vaszari Tamás: Nyugatosok vs. Szlavofilek, avagy az orosz modernizációs vita történelmi előképei. *Pro Minoritate*, 26. (2017), 2. 23–49. Online: <https://prominoritate.hu/wp-content/uploads/2019/05/ProMino-1702-02-Gruber-Vaszari.pdf>
- Györffy Dóra: *Európa jövője és az euroszepticismus*. Előadás. Európa újragondolva konferencia, 2018. november 21. Online: https://tka.hu/docs/palyazatok/europa_jovoje_es_euroszepticismus_gyorffy_dora_efc_konf_2018.pdf
- Görög István – Padányi József: *Az IFOR–SFOR Magyar Műszaki Kontingens 1996–2002*. Budapest, Zrínyi, 2005.
- Hadžović, D.: Zvaničnik Ministarstva finansija SAD: Pod sankcijama se mogu naći svi koji saraduju s Dodikom. *Avaz.ba*, 2022. január 5. Online: <https://avaz.ba/vijesti/bih/708236/zvanicnik-ministarstva-finansija-sad-pod-sankcijama-se-mogu-naci-svi-koji-saraduju-s-dodikom?fbclid=IwAR0Q4kWA0EdsxGoeYn8HSmDx8-Y6icF1vX9vd3cHyR7PA4cxnToQrttdtXQ>
- Hambo, S.: Šta nakon neustavne parade: Gdje je Inzkov zakon i do kada će se tolerisati ponižavanje države. *Klix.ba*, 2022. január 10. Online: www.klix.ba/vijesti/bih/sta-nakon-neustavne-parade-gdje-je-inzkov-zakon-i-do-kada-ce-se-tolerisati-ponizavanje-drzave/220110021?utm_medium=Status&utm_source=Facebook&utm_content=220110021&utm_campaign=Klix.ba%20

Facebook%20status&fbclid=IwAR0sdsB91BpOKkbpQu-Ctxa5j1Zix7_7cC6Z-3hX1W-EC0XCAz4fVNhliGI

Jeanne Shaheen Senator: *Shaheen Welcomes Sanctions Announced by Biden Administration on Corrupt Individuals in Bosnia & Herzegovina*, 2022. január 5. Online: www.shaheen.senate.gov/news/press/shaheen-welcomes-sanctions-announced-by-biden-administration-on-corrupt-individuals-in-bosnia-and-herzegovina

Juhász József – Márkus László – Tálás Péter – Valki László: *Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában*. Budapest, Zrínyi, 2003.

KOMS: 39% mladih za članstvo Srbije u EU, 33% protiv. *Progorovi o Pregovorima*, 2021. augusztus 13. Online: https://eupregovori.bos.rs/progovori-o-pregovorima/vesti/291/3768/koms_-39-mladih-za-clanstvo-srbije-u-eu-33-protiv.html

Korom Mária: *Az iszlám radikalizmus térnyerése a Nyugat-Balkánon*. Budapest, Migrációkutató Intézet, 2016. Online: www.migraciokutato.hu/2016/05/17/az-islam-radikalizmus-ternyerese-a-nyugat-balkanon/

Mehmedović o najavljenj posjeti Orbana: Ako će doći u BiH, neka dođe preko Srebrenice i neka se pokloni žrvama genocida. *Avaz.ba*, 2021. december 26. Online: https://avaz.ba/vijesti/bih/705977/mehmedovic-o-najavljenj-posjeti-orbana-ako-ce-doci-u-bih-neka-dode-preko-srebrenice-i-neka-se-pokloni-zrvama-genocida?fbclid=IwAR39K4TXTc44Lu8so4hLDRm_pUPbWA256RpDTIE-3EDKd1Yjm9Zb4PgjaDjs

NATO: *Relations with Bosnia and Herzegovina*. 2021. augusztus 25. Online: www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49127.htm

OHR – Office of the High Representative: *High Representative Valentin Inzko Introduced Today Amendment to the BH Criminal Code*. 2021. július 23. Online: www.ohr.int/high-representative-valentin-inzko-introduced-today-amendment-to-the-bh-criminal-code/

Orban: Mađarska daje 100 miliona eura pomoći RS-u. *Klix.ba*, 2021. december 21. Online: www.klix.ba/vijesti/bih/orban-madjarska-daje-100-miliona-eura-pomoci-rs-u/211221154?utm_medium=Status&utm_source=Facebook&utm_content=211221154&utm_campaign=Klix.ba%20Facebook%20status&fbclid=IwAR3SUN2Hbs_FBzFE7oFWJsdqbPMixrbsAlstpyeaC9ArJlt6jeW5rzQ6avc

Padányi József: A menekültek és hontalanok visszatelepítése Bosznia-Hercegovinába. *Hadtudomány*, 10. (2000), 2. 116–121.

Pljušte reakcije na povijesnu odluku za BiH, Dodik potpuno izgubio kompas: 'Inzko je kreten!' *Jutarnji*, 2021. július 23. Online: www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/pljus-te-reakcije-na-povijesnu-odluku-za-bih-dodik-potpuno-izgubio-kompas-inzko-je-kreten-15090205

Reakcija / Turska državna TV: Bošnjaci su Slaveni sa Balkana, a Mađari iz Srednje Azije. *Radio Sarajevo*, 2021. december 23. Online: <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/turska-drzavna-tv-bosnjaci-su-slaveni-sa-balkana-a-madari-iz-srednje-azije/441140?fbclid=IwAR0uDesr0M6v-2JoxZR4vNQuj1ptheH1XG9u-Xfw4UTWcDdvlxBMbnKcl1EO>

Saudi Arabia's Increasing Influence in Bosnia and Herzegovina. *France24*, 2018. november 13. Online: www.france24.com/en/20181113-focus-bosnia-herzegovina-saudi-arabia-gulf-tourists-influence-business-investments-islam

- Simeunčević, Dejan: Glas Amerike: Proruske grupe u BiH slave napad na Ukrajinu, ali ne tako glasno. *Pozitivna Srpska*, 2022. március 3. Online: <https://pozitivnasrpska.com/glas-amerike-proruske-grupe-u-bih-slave-napad-na-ukrajinu-ali-ne-tako-glasno/>
- Sinoruka, Fjori: Leaders Sign New 'Open Balkan' Agreements in Albania. *BalkanInsight*, 2022. január 25. Online: <https://balkaninsight.com/2021/12/21/leaders-sign-new-open-balkan-agreements-in-albania/>
- Szabó Sándor – Padányi József: Poznatky a zkušenosti Madarských Zenijních Sil v mírových operacích IFOR/SFOR. In *Sborník Vojenské Akademie v Brne Rada B: Technické a Přírodní Vedy 2*. 1999. 15–30.
- Taylor, Alice: North Macedonia's president warns Open Balkans cannot survive without other members. *Euractiv*, 2021. december 16. Online: www.euractiv.com/section/politics/short_news/north-macedonias-president-warns-open-balkans-cannot-survive-without-other-members/
- Vučić o sankcijama Dodiku: Srbija nije sretna, brojni izazovi su pred nama. *Dnevni Avaz*, 2022. január 6. Online: [https://avaz.ba/vijesti/bih/708321/vucic-o-sankcijama-dodiku-srbija-nije-sretna-brojni-izazovi-su-pred-nama?fbclid=IwAROCqn-52HcN4G_oaCfRHrAoKN0ttzgGErMFBYeOCxylpmâ€"PtgQUqK0tvjA](https://avaz.ba/vijesti/bih/708321/vucic-o-sankcijama-dodiku-srbija-nije-sretna-brojni-izazovi-su-pred-nama?fbclid=IwAROCqn-52HcN4G_oaCfRHrAoKN0ttzgGErMFBYeOCxylpmâ€)
- Vučić zamolio Dodika da se vrte u institucije BiH. *Dnevni Avaz*, 2022. január 14. Online: <https://avaz.ba/vijesti/bih/710212/vucic-zamolio-dodika-da-se-vrte-u-institucije-bih?fbclid=IwAR1Rr81AhyLT0cyyy26Ah8ieV4BXPDbzXbriCj-xEC7TOLkoreUetEMBCjQo>
- Walker, Ali: US Slaps Sanctions on Bosnian Serb Leader Milorad Dodik. *Politico*, 2022. január 5. Online: www.politico.eu/article/us-sanctions-bosnian-serb-leader-milorad-dodik/